

РЕАЛИЗАЦИЯ МЕХАНИЗМУ ПУБЛИЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СФЕРЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ: СВИТОВА ПРАКТИКА

Драчук Ю. З., Трушкіна Н. В.

Наведено світовий досвід реалізації публічно-приватного партнерства у промисловості, де передбачено розширення співробітництва між державою, підприємницьким сектором і громадянським суспільством на основі формування партнерських відносин у якості державно-приватного (ДПП) та/або публічно-приватного партнерства (ППП) як дієвого механізму розвитку інфраструктури та надання суспільних послуг. Значне поширення PPP у світі пов'язане з прагненням держави залучати фінансові ресурси приватного сектору до вирішення суспільно значущих завдань соціально-економічного розвитку, з необхідністю використання складних організаційних, управлінських та виробничих технологій. Із зарубіжного досвіду, створення сприятливих умов для розвитку та підвищення ефективності науково-технічної та інноваційної діяльності є пріоритетним завданням державної інноваційної політики на засадах публічно-приватного партнерства.

Приведен мировой опыт реализации государственно-частного партнерства в промышленности, где предусмотрено расширение сотрудничества между государством, предпринимательским сектором и гражданским обществом на основе формирования партнерских отношений в качестве государственно-частного (ГЧП) и/или публично-частного партнерства (ППП) как действенного механизма развития инфраструктуры и предоставления общественных услуг. Широкое распространение PPP в мире связано со стремлением государства привлечь финансовые ресурсы частного сектора к решению общественно значимых задач социально-экономического развития, с необходимостью использования сложных организационных, управленческих и производственных технологий. Из зарубежного опыта, создание благоприятных условий для развития и повышения эффективности научно-технической и инновационной деятельности является приоритетной задачей государственной инновационной политики на основе публично-частного партнерства.

The global experience in the implementation of public-private partnership in the industry, which provides for expansion of cooperation between the government, business sector and civil society through the establishment of partnerships as a public-private (PPP) and / or public-private partnerships (PPP) as an effective mechanism of development infrastructure and public services is given. The wide spread of PPP in the world is connected with the desire of the state to mobilize financial resources from the private sector to address socially important problems of socio-economic development, the need to use complex organizational, managerial and production technologies. From the international experience, the creation of favorable conditions for the development and increase of efficiency of scientific-technical and innovative activity is a priority task of the state innovation policy based on public-private partnerships.

Драчук Ю. З.

д-р екон. наук, проф.
пров. наук. співр. ІЕП НАНУ
oksanakamenskaya@mail.ru

Трушкіна Н. В.

магістр з економіки, наук. співр. ІЕП НАНУ

УДК 658:64.012.8

Драчук Ю. З., Трушкіна Н. В.

РЕАЛІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СФЕРІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ: СВІТОВА ПРАКТИКА

В умовах загострення глобальної фінансово-економічної кризи у вирішенні стратегічних завдань соціально-економічного розвитку держави статусу рівноправного партнера набуває підприємницький сектор. Запроваджені у багатьох країнах світу плани антикризових дій та посткризового відновлення економіки передбачають розширення співробітництва між державою, підприємницьким сектором і громадянським суспільством, що можливо лише на основі формування партнерських відносин у якості державно-приватного (ДПП) та/або публічно-приватного партнерства (ППП), яке стає дієвим механізмом розвитку інфраструктури та надання суспільних послуг.

Значне поширення PPP у світі пов'язане не лише з прагненням держави залучати фінансові ресурси приватного сектору до вирішення суспільно значущих завдань соціально-економічного розвитку, а й з необхідністю використання складних організаційних, управлінських та виробничих технологій. Про важливість PPP як механізму соціально-економічного розвитку країни свідчать численні концептуальні, програмні, нормативні та методичні документи як національного, так і міжнародного рівня: декларації самітів G20, спрямовані на розробку антикризових заходів; спеціальні закони та інші нормативні акти про ДПП (Боснія і Герцеговина, Бразилія, Греція, Єгипет, Латвія, Мексика, Німеччина, Польща, Республіка Корея, Румунія, Словенія, США, Хорватія та ін.); концепції та програми розвитку ДПП (Австралія, Індія, Ірландія, Німеччина та ін.); кодекси ДПП (для органів місцевого самоврядування Філіппін); довідники з реалізації проектів ДПП.

При цьому держава відіграє найважливішу роль у створенні умов для успішної реалізації програми публічно-приватного партнерства: при вдосконаленні законодавства, створенні спеціальних інституцій на підтримку PPP і розробці механізмів фінансової підтримки. Це необхідно для оптимального розподілу ризиків між державними та приватними партнерами, що, в кінцевому рахунку, знижує вартість інноваційного проекту для платників податків і споживачів.

У той же час, для того щоб приватний сектор був зацікавлений інвестувати в інноваційні проекти, необхідно на законодавчому рівні забезпечити сприятливі умови ведення бізнесу, при яких ризики інвестора зводяться до комерційно прийнятних. Такі, що забезпечують учасникам довгострокові взаємовигідні відносини і збалансований розподіл ризиків і доходів – що не в останню чергу цікавить інвесторів.

Дослідження, які проводяться фахівцями Європейського банку реконструкції та розвитку, свідчать, що з прийняттям інвестиційних рішень інвесторами вважаються регулятивні/юридичні ризики першочерговими порівняно з макроекономічними, валютними або політичними. Тому актуальним приймається розгляд аспектів приватного фінансування інноваційних проектів виключно важливими основами ефективної участі приватного сектора в «публічних» проектах.

Як стверджує генеральний директор Всесвітньої організації інтелектуальної власності Ф. Гаррі, «Інновaції створюють широкі умови для прискорення економічного росту країн на всіх етапах розвитку. Кожна країна повинна визначити таке поєднання заходів політики, яке дозволить мобілізувати існуючий в їх економіці інноваційний і творчий потенціал» [1]. Підкреслюючи велику роль і значення інвестицій в інновації як важливої умови підвищення темпів довгострокового економічного зростання, він зазначає, що «...В існуючих економічних умовах мобілізація нових джерел росту і використання можливостей, розкриваних глобальними інноваціями, стає пріоритетом для всіх зацікавлених сторін» [2].

За словами керівника напряму з розвитку бізнесу компанії Ernst & Young у регіоні EMEA (Європа, Близький Схід, Індія та Африка) Дж. Ніббе, «Будущее европейских организаций и корпораций зависит от способности европейских регулирующих органов формировать благоприятные условия для инновационного развития» [3, с. 2].

Забезпечення інноваційного розвитку стало пріоритетним завданням органів управління Європейського Союзу після прийняття Лісабонської стратегії у 2000 році. За рейтингом «Глобальний індекс інновацій 2016» (GII), оприлюдненим Корнельським університетом, французькою бізнес-школою INSEAD і Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (WIPO), до топ-10 інноваційних країн світу увійшли 5 країн Європи. Трійку лідерів очолює Швейцарія (значення показника 66,28), Швеція (63,57) і Великобританія (61,93). На 4-му місці у світі – США (61,4), на п'ятому – Фінляндія (59,9) [2].

У рейтингу глобального індексу інновацій Bloomberg, Південна Корея (значення показника 89,0), Швеція (83,98), Німеччина (83,92), Швейцарія (83,64) і Фінляндія (83,26) увійшли у п'ятірку лідерів серед інноваційних економік світу [4].

У даний час глибокі соціально-економічні зміни в країнах ЄС вимагають нових підходів, які забезпечують підвищення рівня конкурентоспроможності. Для підтримки та стимулювання економічного зростання і добробуту Європі необхідна політика, яка має бути заснована на ринкових принципах, формувати сприятливі умови для інновацій і забезпечувати впровадження нових видів бізнесу та розробку інноваційних рішень.

Посткризове відновлення та забезпечення конкурентоспроможного соціально-економічного розвитку країни потребують прискореної модернізації інфраструктури національної економіки. В умовах дефіциту необхідних державних коштів впровадження нових прогресивних механізмів співробітництва між державою, місцевою владою та бізнесом, залучення приватних інвестицій у традиційно «державні» сфери економічної діяльності є викликом часу й для України.

Наявність підприємницької ініціативи, достатній розвиток малого і середнього бізнесу, використання дієвих механізмів їх державного стимулювання мають бути основними засадами втілення інноваційних процесів. А інтенсивний інноваційний розвиток України можливий за рахунок проведення глибоких реформ в економіці, спрямованих на становлення міцного і конкурентоспроможного малого і середнього бізнесу, заходів щодо втілення інноваційних проектів через систему стимулювання інноваційних підприємств.

Таким чином, публічно-приватне партнерство має стати одним з стратегічних напрямів розвитку та модернізації об'єктів різних галузей промисловості та інфраструктури, які стосуються, перш за все, сукупності пріоритетних проектів, орієнтованих на залучення зовнішніх інвестицій, і яке не передбачає бюджетне фінансування цих проектів.

Світовий досвід свідчить, що застосування такого механізму, як публічно-приватне партнерство, дозволяє за рахунок взаємовигідної співпраці держави та приватних партнерів прискорити технологічне оновлення промислових підприємств, тим самим поліпшити кількісні та якісні показники продукції та прискорити промислове зростання на регіональному та національному рівні.

Сучасні умови соціально-економічного розвитку Європейського Союзу потребують пошуку нових підходів і принципів, що можуть забезпечити підвищення рівня конкурентоспроможності та досягнення економічного зростання. Зарубіжний досвід публічно-приватного партнерства в інноваційній сфері свідчить, що в моделі взаємодії держави та бізнес-структур в інноваційному процесі роль приватного сектора полягає в розробці технологій на основі власних досліджень та в ринковому освоєнні інновацій, а роль держави – у сприянні виробництву фундаментального знання й комплексу технологій стратегічного характеру, а також у створенні інфраструктури та сприятливих інституціональних умов для інноваційної діяльності приватних компаній.

Забезпечення інноваційного розвитку є пріоритетним завданням органів управління Європейського Союзу після прийняття Лісабонської стратегії у 2000 році. До ключової серед ініціатив Стратегії соціально-економічного розвитку Євросоюзу на період до 2020 року «Європа 2020: Стратегія інтелектуального, стійкого і всеосяжного зростання» відноситься «Інновацій-

ний Союз», мета якої полягає у створенні сприятливих умов для досліджень та інновацій, удосконаленні доступу до фінансування задля того, щоб новаторські ідеї перетворювалися на товари та послуги, які забезпечують економічне зростання та створюють робочі місця. Реалізацією Стратегії передбачається зростання частки витрат на НДДКР до 3% ВВП [5].

У 2014 р. стартувала рамкова програма ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020» із загальним бюджетом до 2020 р. понад 70 млрд євро. Горизонт 2020 об'єднує Рамкову програму з досліджень та інноваційного розвитку (РП), Рамкову програму конкурентоспроможності та інновацій (СІР) та Європейський інститут інновацій та технологій (ЕІТ). Рамкова програма ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020» розділяється на три компоненти: передова наука (24,3 млрд євро), індустріальне лідерство (17 млрд євро) та відповідь на соціальні виклики (31 млрд євро) [6]. У програмі «Горизонт 2020» мають діяти 2 види проектів: дослідницькі та проекти, близькі до інноваційного ринку. У загальному бюджеті ЄС частка витрат на дослідження та інновації має зрости до 8,5% у 2020 р. порівняно з 6,7% у 2013 р. [7, с. 10].

Ефективна технологічна модернізація промисловості в країнах ЄС має здійснюватися при застосуванні механізмів публічно-приватного партнерства. Серед країн ЄС на дослідницькі програми з розрахунку на душу населення найбільше відраховуються у Фінляндії (93 євро), Данії (85 євро) та Швеції (84 євро). Частка Данії в 2007–2011 рр. становила 2,3% загальних коштів Євросоюзу, виділених на дослідницькі програми (у 2003–2006 рр. – 2,38%) [7, с. 55].

Сутність механізму публічно-приватного партнерства полягає у впровадженні стратегії налагодження і підтримки діалогу між державою і приватним сектором. Так, для прикладу, Королівською податковою та митною службою у Великобританії видано низку інформаційних документів з питань застосування пільг на корпоративний податок у відношенні доходів, пов'язаних з інноваційною діяльністю. Така співпраця призвела до введення податкових пільг, прозорості та ефективності регулювання відповідних відносин [8, с. 4].

Характерною рисою інноваційної політики Німеччини є визначення основного інструменту фінансової підтримки досліджень та інноваційної діяльності з боку держави. Саме держава відіграє активну роль у напрямі наукових досліджень: до 80% науково-дослідницької діяльності вищих навчальних закладів здійснюється за рахунок фінансування з грантів п'яти великих наукових товариств. Крім цього, уряд здійснює фінансову підтримку розвитку довгострокових і ризикових досліджень у ключових галузях науково-технічної та виробничо-господарської діяльності. У Німеччині для ініціаторів створення фондів ризикового капіталу застосовуються податкові пільги до 50% [8, с. 5].

За прогнозом Європейської Комісії «Світ у 2025 році», «при збереженні сучасних тенденцій к 2025 року США і європейські країни втратять науково-технічне і технологічне лідерство, уступивши його азиатським країнам». Зокрема, США та європейські країни втратять лідерство за таким показником, як інвестиції в НДДКР, – питома вага Китаю та Індії в сукупному обсязі світових інвестицій складатиме 20%. У 2010 р. ефективність НДДКР у США на 49% перевищувала країни ЄС за такими ключовими показниками, як вплив на економіку, у тому числі за обсягом доходів від реалізації ліцензій і патентів – на 222%; кількістю спільних статей дослідників, які фінансуються з державних і приватних джерел, – на 94%; обсягом витрат на НДДКР за рахунок коштів приватного сектору – на 61%; кількістю статей у співавторстві в міжнародних виданнях – на 46%; обсягом експорту медичних і наукоємних товарів – на 25%; кількістю докторських ступенів – на 14% [3, с. 6, 8].

Для стимулювання державної підтримки інновацій у країнах ЄС доцільно впровадження механізму фінансового забезпечення: пряме фінансування інноваційних підприємств (гранти, позики на пільгових умовах, інші програми фінансування); податкові пільги інноваційним підприємствам; фінансова підтримка венчурних підприємств в інноваційних сферах [3, с. 11–12].

Серед податкових пільг виділяються знижки на прибуток у розмірі капіталовкладень у нове устаткування, знижки з податку на прибуток у розмірі витрат на НДДКР, створення за рахунок прибутку фондів спеціального призначення, неоподатковуваних податком, обкладення прибутку за зниженими ставками, віднесення до поточних витрат на окремі види обкладання. Наприклад, для бельгійських компаній розмір податкової знижки становить 13,5%.

У Великобританії до ключового механізму державної підтримки розвитку науки і високих технологій відноситься застосування податкових пільг для організацій, що займаються дослідженнями і розробками. Розмір пільги залежить від розміру компанії і становить: 150% від витрат на дослідження і розробки для малих і середніх компаній; 125% від витрат на дослідження і розробки для великих компаній. Додатково компанії мають право користуватися прискореною амортизацією щодо окремого виду придбаних основних засобів, які використовуються для досліджень і розробок. До основного заходу, спрямованого на заохочення проведення досліджень, відносяться податкові відрахування на дослідження (30% від витрат підприємства на НДДКР у межах 100 млн євро, плюс 5% від витрат понад цієї суми). Також передбачаються податкові пільги з витрат на патенти. У відношенні до ряду підприємств встановлюється особливий податковий режим [4, с. 3, 8].

Центром європейських політичних досліджень за результатами опитування у лютому – березні 2011 р., визначено наступні механізми фінансового забезпечення інноваційного розвитку промисловості в ЄС: 74,1% респондентів вважають, що ЄС і урядам країн, які до нього входять, слід вживати додаткові заходи для стимулювання попиту на інновації; 40,7% – відзначають більш широке використання податкового стимулювання інновацій, наприклад, податкові кредити; 33,3% опитаних стверджують щодо використання фіскального стимулювання інновацій, наприклад, за рахунок надання податкових пільг або повернення сплачених податків споживачам нових технологій.

На думку Н. Раджу, Д. Прабху [9, с. 156], «Для впровадження та підтримки ініціатив гіперспівпраці компаніям доцільно здійснити наступні кроки: запровадження функції оцінювання інновацій, сутність якої полягає у визначенні, сприянні та підтримці партнерств компанії із зовнішніми інноваторами (постачальниками, підприємцями, університетами, гравцями соціального сектору); підвищення внутрішньої швидкості компанії, що означає зменшення бюрократії та спрощення процесів на стадіях розробки, виробництва та впровадження; захист та монетизація інтелектуального капіталу».

Із зарубіжного досвіду, урядами держав-членів ЄС приділяється значна увага проведенню ефективної фінансової політики у науково-технічній та інноваційній сфері на принципах публічно-приватного партнерства, де основними цілями є реалізація збалансованого комплексу заходів в рамках інноваційної політики, створення ефективних механізмів стимулювання технологічної модернізації всіх галузей промисловості.

Удосконалення інноваційної політики в країнах ЄС відбувається за такими основними напрямками, як координація та оцінка інтегрованої інноваційної політики; удосконалення політики в галузі державних наукових досліджень, комерціалізації та розвитку малих і середніх інноваційних компаній; технологічна політика.

У рамках реалізації інноваційної політики в багатьох країнах більшого значення набувають створення системи регулярного моніторингу стану інноваційної системи, а також оцінки результативності та ефективності реалізації як окремих напрямів інноваційної політики, так і загальної інноваційної стратегії в цілому. Для цього розробляються нові та сучасні методи оцінки цільових програм у сфері інноваційної політики з урахуванням оцінки конкурентоспроможності наукових досліджень та їх внеску до соціально-економічного розвитку країни.

Політика наукових досліджень реалізується за наступними напрямками: збільшення і підвищення ефективності фінансування наукових досліджень з боку держави; раціоналізація і підвищення ефективності управління системою державних науково-дослідних організацій; розвиток дослідницької функції провідних університетів, інженерної освіти.

У рамках фінансування інноваційної діяльності та підтримки компаній державами надається пряма фінансова підтримка перспективних проектів з розробки нових продуктів і технологій між декількома компаніями або з придбанням сучасних технологій.

З досвіду країн ЄС, розвиток інноваційної складової економіки формується індивідуально для кожної країни, проте в кожному конкретному випадку може бути прийнято до уваги позитивно зарекомендовані підходи, використано окремі ефективні заходи, що успішно впроваджуються в різних країнах ЄС. Цікавим є досвід Німеччини з просування інновацій-

них товарів і послуг на зовнішні ринки. У Швейцарії створено умови для комерційного впровадження результатів НДДКР та інновацій.

До фінансових механізмів публічно-приватного партнерства в сфері інноваційного розвитку промисловості у країнах Європейського Союзу відносяться:

- право державних науково-дослідних інститутів бути учасниками (акціонерами, засновниками) комерційних інноваційних компаній;
- стимулювання створення спільних підприємств науковими інститутами та бізнес-структурами;
- стимулювання застосування інноваційних технологій на рівні малих і середніх підприємств, а також діяльності організацій-посередників між бізнесом і творцями інноваційних технологій; підтримка технопарків і технологічних інкубаторів;
- пряме фінансування інноваційних підприємств (гранти, позики на пільгових умовах, інші програми фінансування);
- фінансова підтримка венчурних підприємств в інноваційних сферах;
- стимулювання патентування; підтримка авторів-розробників за допомогою додаткових виплат працівникам при комерційному використанні з винаходів;
- дозвіл державним службовцям – співробітникам державних науково-дослідних інститутів – брати участь у комерційній діяльності з впровадження наукових розробок (праця за сумісництвом, володіння акціями, участь в управлінні компаніями);
- податкові пільги інноваційним підприємствам; віднесення інноваційної політики до компетенції спеціально створених державних органів;
- інформаційна та методична підтримка учасників інноваційної діяльності (створення інформаційних ресурсів щодо порядку отримання грантів, створення спеціальних банків даних запатентованих винаходів).

Створення сприятливих фінансових умов для розвитку та підвищення ефективності інноваційної діяльності є пріоритетним завданням державної промислової політики в країнах ЄС на засадах публічно-приватного партнерства.

ВИСНОВОК

З Європейського досвіду, для ефективного розвитку промисловості в країнах ЄС в умовах жорсткої конкуренції є створення та постійне вдосконалення національної інноваційної системи з використанням інструментарію публічно-приватного партнерства.

Країни ЄС з метою вирішення завдань структурної модернізації національного господарства, збільшення інформаційної ємності виробництва, насичення і розширення інноваційної складової приділяють значну увагу розвитку науково-технічного сектору, активно сприяють формуванню нормативно-правової бази, прагнуть забезпечити необхідні обсяги економічних ресурсів для створення сприятливих умов реалізації наукових проектів як національних, так і в рамках міждержавних відносин.

Для успішного інноваційного розвитку промисловості в країнах ЄС на засадах публічно-приватного партнерства застосовуються механізми інституціонального забезпечення, що базуються на створенні надійної платформи для проведення постійних консультацій з індустріальних питань із зацікавленими сторонами; підвищенні ефективності процесу передачі технологій у Європі; використанні мережових можливостей; залученні інвестицій в інноваційні платформи; сприянні процесу спільних інновацій; розвитку принципів політики, які засновано на попиті; впровадженні інноваційних фінансових інструментів; переосмисленні принципу субсидіарності та вдосконаленні управління інноваціями в ЄС.

Зарубіжний досвід свідчить, що створення сприятливих умов для розвитку та підвищення ефективності науково-технічної та інноваційної діяльності є пріоритетним завданням державної інноваційної політики на засадах публічно-приватного партнерства.

Для вирішення проблем ефективного інноваційного розвитку на засадах публічно-приватного партнерства в умовах України доцільна розробка комплексу заходів:

- удосконалення нормативно-правового регулювання механізмів ППП для активізації інноваційної діяльності;
- встановлення чіткого розподілу повноважень у системі державного управління ППП;
- формування єдиного підходу до розвитку інституціонального середовища ППП, визначення пріоритетних сфер інноваційного розвитку та поширення ППП, особливостей розвитку ППП у різних сферах економічної діяльності на інноваційній основі;
- визначення напрямів удосконалення механізмів підтримки і гарантій держави;
- визначення напрямів поліпшення ефективності взаємодії держави та приватного сектору щодо ініціювання та реалізації інноваційних проектів на засадах ППП;
- підвищення інституційної спроможності органів державної влади та місцевого самоврядування щодо використання сучасних механізмів реалізації інноваційних проектів на засадах ППП.

Поліпшення умов підприємницької діяльності та залучення приватних інвестицій при реалізації інноваційних проектів із використанням фінансових механізмів публічно-приватного партнерства потребує:

- збільшення прозорості дозвільної системи та зниження бюрократичних бар'єрів;
- упорядкування процедур здійснення перевірок та технічного регулювання (стандартизація та сертифікація);
- спрощення процедур реєстрації власності;
- створення сприятливих умов для користування земельними ділянками в рамках інноваційних проектів на засадах ППП;
- забезпечення прозорості у відносинах приватного та державного партнерства у рамках підготовки та реалізації інноваційного проекту на засадах ППП;
- зосередження зусиль держави на реалізації інноваційних проектів із використанням фінансових механізмів публічно-приватного партнерства та формуванні дієвого зворотного зв'язку у відносинах держави з приватним сектором.

Дослідження виконано в рамках науково-дослідної роботи ІЕП НАН України «Розвиток публічно-приватного партнерства у процесі модернізації вугільної промисловості та теплової енергетики» (№ держреєстрації 0115U001638).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Глобальний інноваційний індекс 2015 г: в рейтингах лідирують Швейцарія, Соединенное Королевство, Швеція, Нідерланды и США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wipo.int/pressroom/ru/articles/2015/article_0010.html.
2. Исследование INSEAD: Глобальный индекс инноваций 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4887>.
3. Инновационная политика будущего. Политика ЕС в области инновационного развития должна поддерживать экономический рост [Текст] / Пер. с англ. – Belgium: Ernst & Young, CEPS, 2011. – 40 с.
4. Опубликован глобальный рейтинг инноваций: Украина на 42-м месте [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://delo.ua/world/>.
5. Ежегодный отчет Ассоциации Европейских Приграничных Регионов: 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.aebr.eu.
6. Рамкова програма ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020». Наука ближче до суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fp7-ncr.kiev.ua/assete/Horizont_2020/HORIZON-20201.pdf.
7. Периодический обзор инновационной деятельности стран Европы, Америки, Азии и Африки, СНГ. – 2012. – Вып. № 5 (март) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ved.gov.ru/moder_innovac/.../obzor_innov_5.
8. Калятин, В. О. Опыт Европы, США и Индии в сфере государственной поддержки инноваций [Текст] / В. О. Калятин, В.Б. Наумов, Т.С. Никифорова // Российский Юридический Журнал. – 2011. – № 1 (76). – С. 1–12.
9. Раджу, Н. Економічні інновації: Як створити більше з меншими ресурсами [Текст] / Н. Раджу, Д. Прабху. – К.: FUND, 2015. – 208 с.

Стаття надійшла до редакції 30.03.2017 р.